

Oleinichuk O.M.

ANALYSIS OF SOCIAL AND LEGAL FACTORS CONDITIONING CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR GROUNDLESS NON-PAYMENT OF WAGES, STIPENDS, PENSIONS AND OTHER PAYMENTS ESTABLISHED BY THE LAW

О.М.Олейнічук

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА БЕЗПІДСТАВНУ НЕВИПЛАТУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, СТИПЕНДІЇ, ПЕНСІЇ ЧИ ІНШИХ УСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОМ ВИПЛАТ

Постановка проблеми. Актуальність цієї роботи зумовлена тим, що з'ясування суті соціально-правової обумовленості злочину, передбаченого ст.175 КК України має важливе значення як для теорії кримінального права, законотворчої діяльності, так і практики, адже зазначена норма має історичне, соціально-психологічне, кримінологічне (суспільна небезпечність, поширеність та латентність явища), порівняльно-правове, нормативне підґрунтя свого існування.

Частиною сьомою статті 43 Конституції України, передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом, статтею 46, що громадяни мають право на соціальний захист, а також статтею 53, що держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1]. Дослідження складу злочину невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат в зазначеному аспекті, є досить важливим, адже в статті 1 Кримінального кодексу України зафіксовано, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності тощо [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань кримінальної відповідальності за злочин щодо невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, зокрема зробили П.П.Андрушко, А.П.Бабій, С.І.Бородін, Ю.С.Варанкіна, Ю.В.Гродецький, Н.Ю.Гронська, І.О.Зінченко, О.В.Кладков, Д.Л.Кокорін, Л.М.Кривоченко,

А.С.Курманов, С.Я.Лихова, М.І.Мельник, О.В.Панкратова, Є.І.Соктоєва, В.В.Топчій та інші. Проблемами заробітної плати та соціального забезпечення переймаються й міжнародні організації та спільноти [3; 4; 5; 6; 7].

В цілому питання соціальної обумовленості норм законодавства про кримінальну відповідальність досліджували Ю.В.Абакумова, Л.П.Брич, С.Б.Гавриш, Н.О.Гуторова, П.С.Дагель, Г.А.Злобін, М.Й.Коржанський, В.М.Кудрявцев, В.К.Матвійчук, В.О.Навроцький, О.О.Пащенко, П.Л.Фріс та інші.

Проблему соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за злочин щодо невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат лише поверхнево розглядали у вітчизняній кримінально-правовій літературі та юридичній науці, а тому це питання потребує подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає у всебічному аналізі встановлених у попередній нашій роботі чинників (принципів) соціально-правової обумовленості злочину, передбаченого ст.175 КК України.

Основні результати дослідження. На підставі попередньо проведеного нами дослідження існуючих точок зору стосовно соціально-правової обумовленості кримінально-правових заборон та маючи достатні теоретичні напрацювання з цієї проблеми, слід звернути увагу на те, що всі вони не суперечать одна одній, а лише якісно доповнюють їх. Тому, не вдаючись у детальний аналіз різних концептуальних підходів до вирішення важливої і нагальної проблеми соціально-правової обумовленості правових норм (заборон), перспективними, на наш погляд, для теорії кримінального права та практики застосування норм права є підходи, що пов'язують її розв'язання з встановленням чинників соціально-правової обумовленості закону про кримінальну відповідальність [8, с.21].

Нарешті в цій роботі ми розглянемо саме ті виділені нами чинники (принципи), які були підставою встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст.175 КК України. Такими чинниками є наступні.

Соціально-кримінологічний – визначає стан розвитку суспільних відносин, що забезпечують умови з своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених

законом виплат, а також питому вагу означених цінностей в системі соціальних цінностей та рівень розвитку науки, об'єктом вивчення яких є аналізовані суспільні відносини. У цьому аспекті дослідження слід зазначити, що для забезпечення кращого розгляду кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України), зазвичай найбільше значення має її відповідність соціальним та кримінологічним реаліям. Далі опираючись на зазначене тут, ми маємо можливість визначитися з тим, що власне, потрібно розуміти під поняттям „соціальні і кримінологічні реалії”, а також зрозуміти чи існують вони взагалі. І тут ми повністю згодні з думкою Ю.Е.Пудовкіна, що це питання належить до предмета філософії та методології соціальних наук і не може слугувати предметом даного дослідження, але потрібно визнати, що однією із значимих характеристик соціальної науки виступає відносність і суб'єктивність у принципі будь-якого знання про суспільство і те, що вважається соціальною і кримінологічною реальністю, для одного, водночас вона може бути сферою фантазії для іншого [9, с.141]. Отже враховуючи це, проблема відповідності кримінально-правової заборони соціально-кримінологічної реальності повинна бути трансформована у проблему уявлень про правову заборону, уявленням про суспільство, про соціальну суть злочину, а в нашому випадку заборони, передбаченої ст.175 КК України і можливостях карного закону у протидії цьому злочину. Зазначену обставину не потрібно розуміти як відмову від сприйняття суспільства в якості реальної дійсності, як принципової непізнаваності суспільства і ролі кримінального права в ньому (вона лише покликана підкреслити, що роздуми про соціально-кримінологічні передумови досліджуваної кримінально-правової норми – ст.175 КК України завжди з необхідністю мають визначатися і обмежуватися тими знаннями про суспільство, які доступні досліднику на даному рівні розвитку соціальних наук) [9, с.341-342].

Вивчений нами досвід О.В.Панкратової щодо соціально-кримінологічної обумовленості відповідно досліджуваної нами відповідальності переконує, що в межах цього чинника можна виділити ще один – соціальної нетерпимості. Зазначене пояснюється тим, що як окремо взятих працівників, так і суспільство в цілому не задовольняє відповідний стан речей і вони вчиняють суперечки, страйки, масові акції протесту, інші дії, що дестабілізують суспільний порядок у країні, а тому

мають бути вжиті попереджувальні заходи запобіганню цьому, як мінімум, у передбаченні Законом кримінально-правової заборони [12, с.31-52].

Тепер, опираючись на такий змістовний теоретичний матеріал та на підхід професора В.М.Когана у цьому питанні, можна стверджувати, що нормативні положення ст.175 КК України і злочин, передбачений нею представляють собою два взаємопов'язаних моменти одного і того ж соціального процесу, так званий випадок єдності і боротьби протилежностей [13, с.11]. Але на перший погляд не так і просто зрозуміти зв'язок того, що ми розуміємо під злочином безпідставної невикплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, з самою ст.175 КК України. Тому ми стверджуємо, що відповідний елемент соціальної реальності знаходиться у взаємозв'язку з іншими соціальними феноменами, які виступають в якості його передумов або наслідків. Ми думаємо, що принципово важливо зрозуміти, що ст.175 КК України в системі цих взаємозв'язків повинна розумітися (сприйматися) не стільки як генетичний фактор злочину – безпідставної невикплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, тобто інструмент, що визнає це правопорушення в ранзі злочину і тим самим таким, що породжує його, оскільки як явище (норма), у відомій мірі викликане (породжене) від цього злочину, обумовлене ним [13, с.12]. Як бачимо саме такий підхід, змушує нас визнати, що ст.175 КК України є свого роду засобом реакції на описаний в ній злочин, покликаний до того ж, щоб охороняти такі суспільні відносини, що забезпечують умови з своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, шляхом запобігання посяганню на них, то очевидно, що зазначена стаття КК України повинна тим більш бути ефективною, чим більш близько, точно і конкретно буде враховувати причини цих злочинів при її конструюванні та реалізації. Підтвердженням цього є також зазначене В.М.Коганом, що з'ясування обумовленості заборони має передбачати з необхідністю аналіз протиріч суспільного розвитку, що лежить в основі злочинної поведінки [13, с.12].

При з'ясуванні питання про соціально-кримінологічну обумовленість злочину, передбаченого ст.175 КК України, видається, що важливим тут є розуміння саме того, як це формулює професор В.М.Коган, а саме те, що причини цього злочину не

обмежуються межами „злої волі” суб’єкта злочину, а включають широке коло обставин, впливати на які кримінальне право, враховуючи обмеженість засобів, що є в його розпорядженні, об’єктивно не в змозі [13, с.31]. Тому, зазначений науковець влучно підмітив, що як тільки злочинець перестає розглядатися в якості кінцевої причини злочину, як тільки ретроспектива відходить до обставин, які формують поведінку, так відразу кримінальне право усвідомлюється як недостатнє, як лише одне із можливих засобів боротьби з діяннями, що є суспільно небезпечними [13, с.31]. І з повною мірою зазначене відноситься й до злочину, що нами досліджується. Більш того, сам факт офіційного визнання шкідливого для суспільства правопорушення, в нашому випадку – безпідставної невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, й конструювання ст.175 КК України перетворюється лише в одну із ланок соціальної боротьби з цим злочином. Але, хоча наявність цього злочину визначає необхідність протидіяти йому, але ще не зумовлює необхідність встановлення кримінально-правової заборони (ст.175 КК України). Тут слід акцентувати увагу на тому, що така заборона з’явилася лише у випадку, коли суспільним відносинам, яким заподіюється шкода внаслідок безпідставної невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, стала завдаватися шкода і вона сприймалася як загроза їх нормального існування, що послужило достатнім приводом до застосування кримінальної кари. Тому ми підтримуємо тезу, що соціально-правовою обумовленістю норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення суспільно-небезпечних діянь, у нашому випадку, передбаченого ст.175 КК України, є небезпека завдання істотної шкоди суспільним відносинам у наслідок поведінки певної категорії людей (ця небезпечність детермінує передбаченою нормою склад злочину і вид і розмір покарання, що слідує за його вчинення) [14, с.15-16].

Варто зазначити, що на переконання професора В.Д.Філімонова, небезпечність порушення суспільних відносин як безпосередньої обумовленості норм кримінального права, визначається двома групами явищ: 1) характером самих суспільних відносин, яким загрожує небезпека, їх станом; 2) обставинами, що характеризують безпосередньо джерело небезпеки (стан, структура, динаміка

злочинності, її причини і умови, особа злочинця, що дозволяє визначати ці обставини в якості кримінологічних передумов кримінально-правової норми) [13, с.18-19]. Погоджуючись з професором Ю.Е.Пудовкіним слід зазначити, що він у першій групі явищ, які визначають величину небезпеки, порушення суспільних відносин, містяться самі відносини, їх стан, а також ймовірні наслідки дезорганізації цих відносин для забезпечення безпечного і гармонійного розвитку особи, суспільства і держави, але на його переконання це питання потребує окремого аналізу [9, с.148].

Із зазначеного слідує, що передумова криміналізації (соціально-правова обумовленість) кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України, полягає у наявності у діянні достатньо високого рівня суспільної небезпечності, а отже є найголовнішим чинником криміналізації тат має вирішальне значення для віднесення цього діяння до злочинного. Суспільна небезпека злочину безпідставної невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, відображає його сутність і свідчить „про заподіяння ним істотної шкоди або створення загрози завдання такої шкоди охоронюваним суспільним відносинам” [15, с.30]. Це об’єктивна зовнішня риса цього злочину, а саме реальне порушення суспільних відносин, що забезпечують умови з своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Наведене нами переконує, що виразником об’єктивності суспільної небезпеки діянь, передбачених ст.175 КК України, є об’єктивний характер шкоди, яка ними заподіюється.

Слід зазначити, що недаремно в науковій літературі суспільна небезпека злочинного посягання визначається об’єктивними і суб’єктивними ознаками не однаково, а саме, визначальними з них є: об’єктивні – об’єкт злочину; предмет злочину; об’єктивна сторона – небезпека та характер діяння, тяжкість заподіяної шкоди тощо [15, с.30]. Як бачимо, суспільна небезпека діяння, передбаченого ст.175 КК України, визначається ще й тим, що воно порушує встановлені принципи і форми суспільного співжиття, тощо.

Вважаємо, що необхідно акцентувати увагу на проблеми криміналізації, на які дослідники справедливо зауважують, адже на їх думку суспільна небезпечність

діяння залежить від способу його вчинення та від інтенсивності посягання [16, с.24]. В цьому контексті цікавою є думка професора М.І.Панова, який слушно зауважує, що спосіб вчинення злочинів відображає якісну своєрідність виконання посягання і багато в чому визначає характер шкоди, що може бути заподіяна суспільним відносинам, а інтенсивність способу значною мірою позначається на інтенсивності посягання в цілому, що безпосередньо впливає на розмір завданої шкоди, а через неї – на тяжкість наслідків, які настали [17, с.127-143].

Звертаємо увагу, що суспільну небезпечність злочину, передбаченого ст.175 КК України зумовлюють і суб'єктивні ознаки, але їх вплив відбувається не безпосередньо, а через об'єктивні ознаки, формуючи зміст діянь особи, яка їх вчиняє [18, с.100]. Так, одним із критеріїв, що дає змогу оцінити ступінь суспільної небезпеки злочину безпідставної невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, слугує характеристика суб'єкта такого посягання, саме в нашому випадку – спеціального суб'єкта. Слід зазначити, що ознаки суб'єкта цього злочину впливають на оцінку ступеня небезпеки цього діяння, тому ними можуть бути вік, службове становище, стійкість злочинної установки (судимість) тощо.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що рівень суспільної небезпеки цього злочину є цілком достатнім для криміналізації таких діянь, які передбачені ст.175 КК України.

Сутність відносної поширеності діяння як другої передумови криміналізації (соціальної обумовленості) норми – ст.175 КК України полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з однієї сторони достатньо поширеним, тобто мати загальносоціальні закономірності, з іншої – не повинно бути надто розповсюдженим. Досліджуючи таку передумову криміналізації, у науковій літературі є загальноприйнятим виділяти верхню та нижню межу криміналізації, зокрема це властиво і для досліджуваного нами злочину (значення нижньої межі цього процесу полягає у тому, що такі діяння повинні бути відносно поширеними) [10, с. 218].

У нашому випадку можемо запевнити, що стосовно злочину, передбаченого ст.175 КК України, поширеність якого є очевидною, будемо акцентувати, що така

форма асоціальної поведінки не є випадковою чи одиничною. Але дещо складнішою є оцінка відповідності цього злочину верхній межі криміналізації, зокрема її стану, що потребує, на наш погляд, додаткового аналізу.

На наше переконання, наука кримінального права та кримінологічна наука стверджують правильно, що марно криміналізувати те, що вже стало масовою повсякденністю [19, с.16]. Серед криміналістів панує думка, яка підтверджує зазначену тезу, що криміналізація за „запитом” підриває відразу три принципи кримінально-правової політики, а саме: принцип врахування (відповідності) кримінально-правової політики соціально-правовій психології – тому, що такий закон не сприймається як відповідний і доцільний, суперечить принципу економії кримінально-правової репресії, тому що до відповідальності притягується невинувато велике число громадян, а також не збігається з принципом невідворотності кримінальної відповідальності, оскільки частіше всього такий закон перестає застосовуватися на практиці [11, с.20-21]. Саме тому, за умов, коли б злочин, передбачений ст.175 КК України став би повсякденним явищем для значної частини населення України, визначення такої поведінки як злочинної привело б, по-перше, до дискредитації кримінально-правової заборони, оскільки органи кримінальної юстиції не мали б реальної можливості забезпечити його виконання, по-друге, до розмивання меж між злочинною і незлочинною поведінкою, оскільки фактично значна частина членів суспільства була б визнана злочинцями [10, с.217-218]. Але для злочину, передбаченого ст.175 КК України, цього не сталося.

Отже, ґрунтуючись на викладеному вище, можна підсумувати, що безпідставна невплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (у розумінні ст.175 КК України) перебуває у наведених межах: вона має хоча і незначну, але тенденцію до поширення, її прояви не є поодинокими і випадковими і, водночас, їх не можна віднести до загально використовуваних.

Отже, сутність такої передумови криміналізації, як помірність позитивних і негативних наслідків криміналізації полягає у домінуванні позитивних соціальних результатів застосування норм кримінального права, в нашому випадку, норм передбачених ст.175 КК України, над негативними соціальними наслідками, які неминуче настають від криміналізації тих чи інших діянь [10, с.220-224].

Нами вже зазначалося, що в переліку передумов криміналізації (соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України) є ще й кримінально-політична адекватність цього процесу, яка містить вимоги щодо її відповідності основним напрямам соціальної та кримінально-правової політики держави Україна, а рівно й характеру правосвідомості та стану громадської думки. Тут слід зазначити, що інститут криміналізації суспільно-небезпечних діянь, і тих що передбачені ст.175 КК України, є однією із складових кримінально-правової політики держави, у рамках якого формулюються вихідні вимоги боротьби зі злочинністю з допомогою розробки та реалізації широкого кола попереджувальних заходів створення і застосування правових норм матеріального, процесуального і кримінально-виконавчого права, що встановлюють криміналізацію і пеналізацію, а коли у цьому є потреба – декриміналізацію і депеналізацію діянь [20, с.49].

Але не все так однозначно, наприклад, професор А.Ф.Зелінський, заперечуючи політичну домінанту у процесах криміналізації діянь наполягав на тому, що проблема криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності та милосердя [21, с.15-16]. А це означає, що чіткі чинники соціальної обумовленості кримінально-правових заборон, а також критерії криміналізації повинні безповоротно припинити практику штучного створення нових злочинів, оскільки діяння мають власну правову природу, яку повинен виразити, а не створити законодавець, а протилежне приведе до того, що покарання застосовуватиметься без злочину, буде відбуватися державне свавілля, безглуздо посилюватиметься репресія [22, с.70].

Розглядаючи кримінально-політичну адекватність криміналізації злочину, передбаченого ст.175 КК України, потрібно враховувати те, що кримінально-правові норми, передбачені зазначеною статтею, які встановлюють кримінальну відповідальність за безпідставну невиклату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, зважаючи на їх бланкетність, є частиною

кримінально-правової політики держави Україна, яка є системою принципів, підходів та заходів і визначає ставлення держави, а також суспільства до досліджуваної сфери. Тому правильно розроблена і впроваджена кримінально-правова політика має призвести до істотного поліпшення ситуації й створить можливість зменшити негативний вплив на стан досліджуваних відносин.

Нормативний чинник відображає обумовленості кримінально-правової охорони заборони, передбаченої ст.175 КК України нормами Конституції України та іншими галузями законодавства у вказаній сфері. Тому важливе значення має аналіз нормативного чинника, який пов'язує аналізоване діяння з кримінально-правовою заборonoю. Цей чинник визначається нормами Конституції України. Так, стаття 3 Основного Закону наголошує, що „Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави” [1]. Крім того, частиною сьомою статті 43 Конституції України, передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом, а статтею 46 – що громадяни мають право на соціальний захист; статтею 53 – що держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1]. А головне, стаття 8 Конституції України визначає, що вона „має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.” [1]. Ці норми (чинники) Конституції України визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості, заборони передбаченої ст.175 КК України. Це системно-правова обумовленість (передумова криміналізації) з'явлення норми, що передбачає кримінальну відповідальність за безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Тобто це найважливіша передумова, а саме передумова конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості криміналізації зазначеного нами діяння. Зміст *принципу конституційної адекватності*, на наш погляд, полягає в тому, як ми вже зазначали, що Конституція України відповідно до статті 8 має найвищу юридичну силу, а Закони та інші нормативні акти приймаються на підставі Конституції

України і мають відповідати їй [1]. Аналогічні положення закріплені й у кримінальному законодавстві, зокрема, у ч.1 ст.3 КК зазначається, що Кримінальний кодекс ґрунтується на Конституції України, а в ст.1 цього Кодексу зафіксовано, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності тощо [2].

Оцінюючи характер конституційного регулювання та забезпечення своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, можна стверджувати, що ці питання займають вагоме місце у тексті Основного Закону України, як серед основних засад Конституційного ладу України, так і серед інших положень, що стосуються прав і свобод людини і громадянина.

Таким чином, забезпечення кримінально-правовими засобами своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат відповідає передумові конституційної адекватності.

Сутність нормативного чинника існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України, а саме системно-правової несуперечливості криміналізації цього діяння полягає в з'ясуванні міжгалузевого характеру охорони суспільних відносин, що забезпечують умови з захисту своєчасного одержання громадянами таких гарантованих державою виплат, як заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, несуперечливою частиною якого є кримінально-правова охорона досліджуваних відносин від злочинного посягання цього злочину.

Дослідження правових норм, передбачених ст.175 КК України, переконує про надання законодавцем, у даному випадку, переваги бланкетній диспозиції, що в цілому відповідає частковій тенденції розвитку чинного законодавства. Про бланкетність диспозиції ст.175 КК України свідчить відсутність у ній, в основному, конкретного змісту за наявності посилань на норми інших галузей законодавства і (або) інші нормативні правові акти, в яких цей зміст розкривається [2; 23, с.245]. Так, кримінально-правові норми, передбачені ст.175 КК України, вказують на діяння (об'єктивну сторону), тобто на дію, бездіяльність, місце вчинення злочину,

час та спосіб вчинення злочину, але предмет представлений бланкетно. А отже, його конкретизація має здійснюватися за допомогою трудового законодавства, законодавства стосовно соціальних виплат (пенсій, стипендій та інших виплат тощо). Це також свідчить про таку обумовленість ст.175 КК України і зазначених нормативних актів, як системно-правової несуперечливості, а отже й обумовленості криміналізації діяння, що нами аналізується.

Зазначене, дозволяє зробити висновок про те, що ст.175 КК України знаходиться в єдиному блоці з багатьма нормами законодавства, одні з яких регулюють позитивні відносини у досліджуваній сфері, а інші встановлюють відповідальність за порушення цих відносин.

Етичний чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України. Цей чинник є важливою обставиною, що обґрунтовує можливість, зміст і якість кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України, а також свідчить про дотримання етичних норм при їх конструюваннях і застосуваннях. Зазначена проблема цього напрямку зв'язана з одним із самих серйозних питань, а саме з проблемою вибору цінностей і нормативів, якими повинна бути обумовлена і яким має відповідати.

Слід зазначити, що в науці кримінального права, на нашу думку, загально-визнаним є те, що ефективність кримінально-правової політики знаходиться у прямій залежності від того, наскільки при її реалізації враховується система культурних цінностей і якщо ця відповідність не дотримується, суспільство, яке має заперечні кримінально-правову політику і систему культурних цінностей, стає в цій справі не союзником держави, а, скоріше, його противником, що робить безглуздою спробу держави боротися зі злочинністю, у тому числі і з злочином, передбаченим ст.175 КК України [24, с.35]. Варто зрозуміти, що неможливо широко мобілізувати громадян на боротьбу зі злочинністю, якщо населення не дотримується тих критеріїв оцінки діянь у якості злочинних, які прийняті законодавцем [23, с.36]. Тепер зрозуміло чому криміналізація діянь, внесення інших змін у норми кримінального закону повинні супроводжуватися аналізом культурних цінностей, що поставлені під охорону [24, с. 54].

Досліджуваний нами напрям про співвідношення норм моралі та аналізованої

кримінально-правової заборони (ст.175 КК України), демонструє, що саме із норм моралі можна вимагати підтвердження заборон, які передбачені ст.175 КК України. Взаємодія моралі і, аналізованої кримінально-правової заборони, що нами аналізується, на якій доцільно зупинитися, бо саме вона була предметом дослідження на X ювілейній науково-практичній конференції „Україна у стані перманентного вибору: духовно-культурні, соціально-економічні та політико-правові стратегії”, була обґрунтовано нами визнана як аморальна [25]. У кримінальній науці це питання традиційно висвітлюється та обговорюється в сенсі моральних меж покарання як головного засобу кримінально-правового впливу на особу [26, с.20]. Зазначена проблема професором С.В.Познишевим була висвітлена, як перше основне питання, з яким наука кримінального права повинна починати свої побудови і від вирішення якої залежить саме її існування [26, с.21]. Дослідження цього напрямку, перш за все, виходить з проблеми, чи покарання благо чи зло, то вибір повинен бути очевидним [26, с.21], в тому числі і за злочин, передбачений ст.175 КК України. Ми також визнаємо, що покарання – це зло, застосуванням якого держава, в особі відповідних органів, намагається мінімізувати, подолати або вирішити проблему злочинності. Зазначену тезу поділяють фахівці з етики, які стверджують, що покарання – це завжди позбавлення, обмеження, страждання, які одні люди завдають іншим, водночас воно містить моральні характеристики, а тому може бути причислено до зла [26, с.14]. Слід зазначити, що етичне обґрунтування покарання утверджується через цілі, які повинні бути досягнуті внаслідок його застосування. Якщо у випадку, коли спрямовується ухил на загально-попереджувальних аспектах такої міри, то його етичною основою виступає ідея загального блага, яке захищається і охороняється шляхом обмеження інтересів окремих осіб, і якщо за основу ставиться індивідуально-попереджувальна мета покарання, то воно виправдовується необхідністю морального удосконалення особи [27, с.10]. Підтримуючи позицію, яка намітилася в юридичній літературі, що покарання може вважатися морально виправданим тільки в тому випадку, коли воно розглядається в якості засобу досягнення моральних цілей [9, с.160], ми вважаємо що зазначене беззаперечно відноситься і до нашого випадку.

У підсумку до розглянутого вище аспекту зазначимо, що мораль здатна

детермінувати окремі види кримінально-правових заборон, у тому числі і передбачені ст.175 КК України.

Культурно-історичний чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України. В зазначеній частині дослідження ми вважаємо, що кримінально-правова заборона, має також розглядатися як продукт історії і культури конкретного суспільства (вона завжди культурно-історично обумовлена). Тому погоджуємося з Ю.Е.Пудовкіном, що кримінально-правова заборона, в тому числі, яка нами аналізується, уходить своїми генетичними коріннями в табу і звичаї, які вироблялися в якості форми реакції соціуму на шкідливу поведінку деяких її членів, і які були покликані до того, щоб забезпечити необхідні для виживання і розвитку суспільства підпорядкування одних осіб інтересам колективу [9, с.169]. Тому у сучасних умовах відбувається підкорення (підпорядкування) особи, що вчиняє злочин, передбачений ст.175 КК України, цьому закону через реалізацію такої міри, як покарання.

Як бачимо, культурно-історичний чинник може бути оптимальним у відповідних умовах розвитку суспільства, у кожний конкретний відрізок часу та завдяки зміні змісту досліджуваної нами кримінально-правової заборони.

Отже, зазначений чинник, обумовлюючи кримінально-правову заборону – безпідставної невивплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, включає в себе вказані вище чинники (передумови) і розглядає їх зі змінами на час прийняття досліджуваних норм з точки зору поступального об'єктивно обумовленого певними відрізками історії та суспільно-економічними формаціями.

Міжнародно-правовий чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України.

Далі зазначимо, що у низці чинників досліджуваної нами заборони провідне місце займають саме міжнародно-правові акти, дозвіл на застосування яких ратифікувала Верховна Рада України. У цьому сенсі потрібно зосередити увагу на тому, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права, значимість яких зростає в наш час, мають пріоритет над національним законодавством, а тому відповідність кримінального права України міжнародно-правовим стандартам, в

тому числі і заборон, передбачених ст.175 КК України, забезпечує:

- міжнародне політико-правове визнання кримінально-правової системи України, а отже і кримінально-правових заборон, в тому числі, передбачених ст.175 КК України;

- можливість організації ефективного міжнародного співробітництва в кримінально-правовій протидії безпідставній невивлаті заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат;

- належну якість національних кримінально-правових норм, зокрема, передбачених ст.175 КК України і практики їх застосування, відповідність кримінального права та зазначеної норми високим міжнародним стандартам [9, с.161].

В цьому контексті нашого аналізу візьмемо за основу, запропоновану в літературі класифікацію міжнародно-правових норм, що мають відношення до чинного кримінального законодавства України: 1) норми, що складають у своїй сукупності стандарти прав людини (гуманітарний стандарт); 2) норми, що складають стандарт безпеки (сюди відносяться і ті, що гарантують своєчасне одержання громадянами таких виплат, як заробітна плата, стипендії, пенсії чи інші установлені законом виплати) [9, с.161].

Слід зазначити, що зазначені положення міжнародного права, самим тісним чином узгоджуються між собою, оскільки дотримання гуманітарних вимог немислимо без забезпечення гарантій з своєчасного одержання громадянами таких виплат, як заробітна плата, стипендія, пенсія чи інші установлені законом виплати, які засновані на дотриманні стандартів прав людини [9, с.161]. Така диференціація дозволяє проаналізувати міжнародну обумовленість такої заборони, яка передбачена ст.175 КК України.

Отже, чинні міжнародно-правові акти зв'язані забезпеченням легітимності обмеження прав людини за допомогою покарання, в тому числі і передбаченого санкціями ст.175 КК України та мають під собою міцний міжнародно-правовий фундамент, що: 1) містить стандарти легітимності покарання – приписи відносно суб'єкта та підстав і меж такого обмеження (лише держава має право у відповідності з чинним законодавством вчиняти такі обмеження в особі її компетентних органів); 2) передбачає положення, що тільки державі належить виключне повноваження на

обмеження прав і свобод людини при їх гарантуванні та формуванні в законі, як і в нашому випадку, і застосуванні кримінально-правової заборони; 3) враховуючи специфіку структури кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України, дає підстави констатувати, що міжнародно-правові вимоги, дотримання яких її легітимізують, звернені як до змісту забороненої поведінки, так і до санкції; 4) будь-яке порушення прав людини в рамках так званих вертикальних відносин особа – держава, але і як будь-яке посягання, у тому числі зі сторони приватних осіб в рамках так званих горизонтальних відносин людина – людина, правомірно слід розглядати в якості протиправної поведінки, що допускає кримінально-правову реакцію; 5) будь-які обмеження прав людини може складати зміст покарання [9, с.163-168].

Про те, що міжнародно-правовий чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.175 КК України, посідає також визначне місце серед наведених чинників свідчать роботи автора цього дослідження, що були присвячені цій проблемі [28; 29].

Висновок. Проведений вище всебічний аналіз встановлених у попередній нашій роботі чинників (принципів) соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за ст.175 КК України, а саме: соціально-кримінологічного; конституційної адекватності; нормативно-правового; етичного чинника; культурно-історичного; міжнародно-правового, перш за все довів необхідність збереження у КК України зазначеної норми, а по друге зумовив напрямки її удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.06.2001, №107.
3. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. – Access mode: <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.
4. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. – Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating

- to the payment of labour remuneration. – Geneva : ILO, 2003 – xi, 346 p. – ISBN 92-2-112874-1.
5. World social protection report 2014-15 : building economic recovery, inclusive development and social justice / International Labour Organization. - Geneva: ILO, june 2014. – xxv, 336 S. : Tab., graph. Darst., Lit. S. 315-336. – ISBN 978-92-2-128660-8.
  6. Global Wage Report 2014/15. ILO. Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Conditions Branch / International Labour Organization. – Geneva: ILO, 05 December 2014. – 132 S. – ISBN 978-92-2-128664-6.
  7. Convention concerning the Protection of Wages, 1949, No.95 (Entry into force: 24 Sep 1952) / Adoption: Geneva, 32nd ILC session (01 Jul 1949) – Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). – Access mode: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C095#A27.
  8. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: автореф. дис....юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В.И.Борисов. – Х., 1993. – 34 с.
  9. Пудовкин Ю.Е. Учение об основах уголовного права: [лекции]. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 240 с.
  10. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / Под ред. В.Н.Кудрявцева, А.М.Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
  11. Фріс ПЛ. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: Монографія / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
  12. Панкратова О.В. Невыплата заработной платы, пенсий, стипендий, пособий и иных выплат (ст. 145¹ УК РФ) : уголовно-правовой и криминологический аспекты : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.08 / Панкратова Ольга Васильевна; [Место защиты: Моск. гос. юрид. акад. им.О.Е.Кутафина]. – Краснодар, 2012. – 192 с.
  13. Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В.М.Коган. – М.: Изд-во «Наука», 1983. – 184 с.

14. Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права / В.Д.Филимонов. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1981. – 156 с.
15. Марцева А.И. Диалектика и вопросы теории уголовного права / А.И.Марцева. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1990. – 86 с.
16. Сабитов Р.А. Общественная опасность как критерий криминализации / Р.А.Сабитов // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний: Сб. научных трудов. – Омск: Изд-во Омской высшей школы милиции, 1980. – С.20-25.
17. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И.Панов. – Харьков: Вища школа, 1982. – 161 с.
18. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н.Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.
19. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунев; предисл. В.Н. Кудрявцева. – М.: НОРМА, 1997. – 525 с.
20. Загородников Н.И. Направление изучения советского уголовного права / Н.И.Загородников, Н.А. Стручков // Сов. Государство и право. – 1981. – №7. – С.48-56.
21. Зелинский А.Ф. Криминальная психология: [науч. практ. изд.] / А.Ф.Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
22. Вицин С.Е. О научно-правовых предпосылках ограничения преступности как негативно отклоняющегося поведения / С.Е.Вицин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sartraccs.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/vicin%2823-05-05%29.htm.
23. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория практика / Л.Д.Гаухман. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : А.О. «Центр. Юр. Инфор.», 2003. – 448 с.
24. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права / С.В. Познышев. – М., 1907. – 234 с.
25. Олейнічук О.М. Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат як аморальне явище // Україна у стані перманентного вибору: духовно-культурні, соціально-економічні та політико-

правові стратегії: Матеріали X ювілейної науково-практичної конференції. – К.: Національна академія управління, 2011. – 336 с. – С.239-241.

26. Блюхер А.Ф. Этические основания и аргументы в теориях правового наказания: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право / А.Ф. Блюхер. – Москва, 2009. – 22 с.
27. Бундаева О.А. Нравственные основания наказания: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право / О.А. Бундаева. – Саранск, 2009. – 21 с.
28. Олейнічук О.М. Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Актуальні питання захисту прав людини в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Тези доповідей учасників всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених [«Актуальні питання захисту прав людини в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»], (Київ, 4 листоп. 2011 р.). – К.: Часопис Академії адвокатури України, 2011. – №13(4). – 47 с. – С.30-31.
29. Олейнічук О.М. Європейські механізми захисту, що діють на території України щодо невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат // Громадська взаємодія як екзистенція демократичного суспільства : Матеріали XIII науково-практичної конференції. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. - 240 с. – С.238-240.

Олейнічук О.М. Аналіз чинників соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за безпідставну невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат

У статті досліджуються чинники соціально-правової обумовленості злочину, передбаченого ст.175 КК України. Автор детально досліджує існуючі погляди на соціально-правову обумовленість злочину. Критично оцінюючи їх, указує на відмінність соціальної обумовленості злочину, передбаченого ст.175 КК України,

від підстав криміналізації та декриміналізації суспільно-небезпечних діянь.

Ключові слова: соціально-правова обумовленість, кримінально-правова заборона, критерії, чинники, принципи, склад злочину, невиплати, заробітна плата, стипендія, пенсія, інші установлені законом виплати, соціальний захист.

Олейничук А.Н. Анализ факторов социально-правовой обусловленности уголовной ответственности за безосновательную невыплату заработной платы, стипендии, пенсии или других установленных законом выплат

В статье исследуются факторы социально-правовой обусловленности преступления, предусмотренного ст. 175 УК Украины. Автор подробно исследует существующие взгляды на социально-правовую обусловленность преступления. Критически оценивая их, указывает на различие социальной обусловленности преступления, предусмотренного ст.175 УК Украины, от оснований криминализации и декриминализации общественно-опасных деяний.

Ключевые слова: социально-правовая обусловленность, уголовно-правовой запрет, критерии, факторы, принципы, состав преступления, невыплаты, заработная плата, стипендия, пенсия, другие установленные законом выплаты, социальная защита.

Oleinichuk O.M. Analysis of social and legal factors conditioning criminal responsibility for groundless non-payment of wages, stipends, pensions and other payments established by the law

In article factors of social and legal conditionality of the crime provided by Article 175 of Criminal Code of Ukraine are examined. The author in detail examines the existing views of social and legal conditionality of a crime. Critically estimating them, indicating to distinction of social conditionality of the crime provided by Article 175 of Criminal Code of Ukraine from the bases of criminalization and decriminalization of socially dangerous acts.

Key words: social and legal conditionality, criminal and legal prohibition, criteria, factors, principles, corpus delicti, non-payment, wage, stipend, pension, other payments established by the law, social protection.